

Н. В. Грицькова

Донбаський державний технічний університет (м. Донецьк)

ПРОБЛЕМИ ПЕРЕКЛАДУ ТЕХНІЧНИХ ТЕКСТІВ КОМП'ЮТЕРНОЇ ТЕМАТИКИ

Досліджено проблеми перекладу науково-технічних комп'ютерних текстів, проаналізовано найуживаніші способи перекладу термінів у галузі кібернетики та інформаційних технологій; охарактеризовано сучасний стан термінологічної системи зазначеної галузі знань.

Ключові слова: фахова мова, транслітерація, адаптоване транскодування, описовий переклад, акронім.

Исследованы проблемы перевода научно-технических компьютерных текстов, проанализированы самые употребительные способы перевода терминов в сфере кибернетики и информационных технологий; охарактеризовано современное состояние терминологической системы указанной области знаний.

Ключевые слова: профессиональный язык, транслитерация, адаптивное транскодирование, описательный перевод, акроним.

The problems of translating scientific and technical computing texts are examined in the article. The author analyses the most generally used translating methods of the terms in the field of cybernetics and information processing technologies. The modern state of the terminological system of the mentioned field of knowledge is characterized.

Keywords: professional language, transliteration, adaptive transcoding, descriptive translation, acronym.

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. На сучасному етапі розвитку суспільства все більш вагому роль відіграє обмін інформацією у професійних сферах різних напрямків. Це особливо важливо для галузі кібернетики, комп'ютерних та інформаційних технологій, які отримали стрімкий розвиток в останні декілька років.

Процес навчання іноземним мовам у немовному виші повинен бути спрямований на засвоєння студентами професійного словникового запасу, підготовку до читання оригінальної літератури зі спеціальності та розвиток навичок та вмінь професійно зорієнтованого спілкування.

При підготовці студентів комп'ютерних спеціальностей основним напрямом у навчанні є письмовий переклад автентичних текстів з професійної тематики. Поряд із цим важливим також є навчання побудові усних висловів на професійну тематику, оскільки придбання таких навичок допоможе сьгоднішнім студентам у подальшому спілкуванні з фахівцями-носіями різних мов. Особлива увага при викладанні іноземної мови за професійним спрямуванням повинна приділятися термінам, тобто словам, які використовують фахівці конкретної галузі.

Аналізуючи останні дослідження і публікації проблемного поля науково-лінгвістичних пошуків у сучасному освітньому просторі, доречно згадати роботи В. Коптілова, Т. Кияка, Н. Кашишин, А. Д'якова [1], В. Карабана [2] та ін. Наше дослідження ґрунтується також і на працях, присвячених вивченню термінів у галузі інформаційних технологій, які торкаються питання їхнього перекладу. Це, зокрема, філологічні доробки І. Соколової, Н. Монарчик, І. Кучман.

Теоретичні основи термінології були закладені ще в 30-ті роки ХХ ст. О. Реформатським, Г. Винокуром і розвинуті сучасними лінгвістами О. Суперанською, В. Даниленко, Л. Буяною, Т. Панько, С. Гриньовим, Т. Каде, В. Лейчиком та іншими.

У мовознавчій літературі по-різному трактується співвідношення спеціальної й загальноживаної лексики. Між словами загальноживаної лексики і термінами не можна провести чіткої межі, адже практично будь-яке самостійне слово може увійти до розряду спеціальної лексики внаслідок його термінологізації.

Таким чином, система термінів пов'язана із системою загальноживаної лексики, проте повністю з нею не збігається, адже терміни утворюються не тільки внаслідок надання словам загальноживаної мови спеціального значення, але й шляхом запозичень і штучного створення нових слів.

Для слова характерна єдність звучання, змісту й іменованої речі; для терміна головним виявляється зміст, зв'язок із поняттям. Проте за лексичними й синтаксичними зв'язками термін сприймається як слово. У процесі термінологізації загальної лексики відбувається зміна або обмеження денотата. Термінові властива абстракція, незалежне функціонування в межах термінологічного поля, осмисленість внутрішньої форми, обмеженість чисельності. Термін представляє видові відношення й потребує дефініції. Однак слід зазначити, що у сфері спеціального мовлення професійне просторіччя поширене навіть більше, ніж термінологічні одиниці. Спільними рисами для термінології й професійної лексики є спеціалізація значення й утворення на цій основі специфічних лексико-семантичних систем, обмеження кількості користувачів цієї лексики і сфер уживання. Професіоналізми є неофіційними, але загальноприйнятими серед спеціалістів розмовними термінами. Проте дослідники відмежовують професіоналізми від термінів. Межуючи одне з одним, терміни мають більш впорядкований та нормалізований характер, у той час як професіоналізми є напівофіційними лексичними одиницями, які вживаються вузьким колом фахівців, причому переважно в розмовній мові. Незважаючи на ці істотні відмінності, між цими двома сферами лексики існує безперервний взаємообмін, і професіоналізм може існувати також і як синонім терміна [1, с. 174].

Розвиток мови – об'єктивний процес, у якому основну роль відіграє молоде покоління як найбільш гнучкий прошарок населення. Найяскравіше це явище проявляється на зламі епох, у періоди стрімких соціальних процесів, а також під час розвитку науки і техніки, а у нашому випадку – під час розвитку нових комп'ютерних технологій. У цьому питанні українська мова, безперечно, знаходиться під впливом англійської мови. І ми не зможемо зупинити цей процес доти, поки самі не станемо створювати щось нове в галузі комп'ютерних технологій.

Так, досліджуючи комп'ютерну термінологічну систему, І. Кучман зауважує, що комп'ютерна термінологія у своєму функціонуванні і словотворі підпорядкована законам української мови. Зокрема, найпоширенішими способами словотворення у комп'ютерній лексиці є афіксальний, безафіксний, а також лексико-семантичний [4, с. 165].

Н. Монарчик приділяє увагу аналізу способів перекладу, які застосовуються для інтерпретації англійських комп'ютерних термінів засобами української мови та визначення особливостей перекладу відповідної фахової мови [5, с. 27].

І. Соколова відносить термінологічну систему галузі інформаційних технологій до наймолодших систем та досліджує утворення неологізмів у зазначеній галузі, а також аналіз шляхів їх адекватного перекладу іншими мовами [7, с. 46].

Актуальність термінологічної проблематики весь час зростає, причому на перший план висувається зіставне вивчення терміносистем, оскільки воно допомагає глибше проникнути в суть специфіки кожної термінологічної системи.

Застосування зіставного методу при вивченні одиниць різних мовних рівнів має певну традицію, що ґрунтується на працях В. Гака, Ф. Циткіної, В. Лейчика, М. Докуліла, В. Скалічки та ін. Основою зіставного методу є системно-функціональне вивчення мови як органічного цілого.

Підставою для порівняння при цьому є релевантні закономірності системи мови, що відкривають можливість поглибленого вивчення як внутрішньомовних явищ, так і міжмовних зв'язків. Інтерес сучасних дослідників (О. Тараненко, І. Кочан, М. Кочерган, В. Манакін, А. Левицький), виявлений до зіставного вивчення мов, свідчить про його цінність і перспективність.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, яким присвячено статтю. Через складність, питання перекладу комп'ютерних термінів не отримало повного дослідження. Кожен із авторів присвячує увагу одному з аспектів їх перекладу, розглядаючи терміни у складі граматичних конструкцій, термінів-дериватів, термінів-скорочень та ін. Терміни, які представляють окрему субмову в контексті перекладу, рідко стають предметом дослідження в наукових працях. Існує думка, що термін треба перекладати терміном, повним та абсолютним еквівалентом. Однак не завжди легко віднайти цей еквівалент, а іноді його взагалі немає.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). **Мета** статті – проаналізувати найуживаніші способи перекладу термінів у галузі кібернетики, комп'ютерних та інформаційних технологій.

Вклад основного матеріалу. Фахова мова – сукупність усіх мовних засобів, уживаних в обмеженій професійною ділянкою сфері комунікації для забезпечення взаєморозуміння між людьми, які працюють у цій галузі. Функціонування фахової мови забезпечує докладно визначена термінологія. Словник професійних висловів містить вузькогалузеві лексеми, міжгалузеві наукові терміни, професіоналізми (виробничу лексику), номенклатурні назви, професійний жаргон, арготизми і загальноновживані лексеми.

У зв'язку з інформаційним бумом, коли загальна кількість інформації подвоюється через кожні 5–6 років, виникає проблема її опрацювання. Тут маємо чергове протиріччя: з одного боку, фахівець зобов'язаний стежити за новими досягненнями у своїй спеціальності, з іншого, – він не в змозі віднайти й засвоїти інформацію необхідного об'єму. Та йому необов'язково знайомитися з усією літературою, де можлива присутність для нього інформаційного „галасу”, надлишкових чи відомих знань [3, с. 4].

Комп'ютерну лексику починають використовувати не лише комп'ютерники, але й люди, які зовсім не мають ніякого відношення до професійної інформаційної сфери, оскільки це явище досить швидко впливається в життя сучасного суспільства. Процес набуття нової лексики, більша частина якої є переробленими на місцевий лад англійськими словами, породило спочатку запозичення, а потім і терміни нової субкультури. Так, зрозумілі більшості слова, такі, як *юзер*, *вінда*, користуються більшою популярністю, ніж їхні літературні еквіваленти *користувач*, *операційна система Windows*.

Глобальна інформатизація формує кіберсуспільство, спричиняючи розвиток відповідної фахової мови. Такий процес неминує породжує необхідність всебічного розуміння нових термінів та їх адекватного перекладу. Сьогодні актуальність перекладу англійських комп'ютерних термінів продиктована необхідністю перекладу технічної документації, літератури й інших програмних продуктів.

Складність перекладу комп'ютерної тематики полягає в тому, що багато комп'ютерних термінів належать до безеквівалентної лексики, але це не означає

неможливість їх перекладу. Для комп'ютерної лексики характерне застосування мовної гри і засобів мовної експресії. Поступово комп'ютерні терміни здобувають перекладацькі відповідності, і цей процес вивчення проходить досить динамічно.

Під час дослідження перекладу комп'ютерної термінології використовують декілька шляхів перекладу. Ми визначили чотири основних.

1. Транскрипція та транслітерація.

За нашими спостереженнями, ці засоби перекладу рідко застосовуються у чистому вигляді. Частіше використовують транскрипцію зі збереженням елементів транслітерації. Способом транслітерації / транскрипції перекладено, наприклад, такі англійські терміни: *operator* – *оператор*, *monitor* – *монітор*, *portal* – *портал*, *server* – *сервер*, *laser* – *лазер*, *decoder* – *декодер*, *processor* – *процесор*, *buffer* – *буфер*, *hacker* – *хакер*, *browser* – *браузер*, *router* – *роутер*, *moderator* – *модератор*.

Серед прикладів чистої транскрипції можна навести терміни *cache* – *кеш*, *slash* – *слеш*, *BASIC* – *Бейсик*. Приклади транслітерації більш численні: *port* – *порт*, *adapter* – *адаптер*, *assembler* – *асемблер*, *cursor* – *курсор*, *supervisor* – *супервізор*. Для адекватного перекладу термінів, виражених одним словом, необхідно враховувати, що подвоєння приголосних між голосними не передається, як, наприклад, у випадку з терміном *processor* – *процесор*. Літера *г* у кінці терміна передається як звук [г], незалежно від того, чи вимовляється він у слові-джерелі, наприклад: *monitor* – *монітор*, *scanner* – *сканер*.

Перевагою транслітерації/транскрипції у якості способу перекладу є їх надійність. Перекладаючи таким чином малознайоме, не досить вивчене поняття, перекладач, по суті, передає лише його звукову оболонку. А змістовна сторона цього поняття стає зрозумілою через контекст, і є змога уникнути пояснення та інтерпретації його особливих характеристик на мові перекладу. Ця модель перекладу на сьогодні найпоширеніша при перекладі комп'ютерних термінів. У цьому випадку англійський термін здобуває українську морфологію, парадигму відмінювань і дієвідмін, зберігаючи при цьому вихідний корінь у написанні кирилицею. Транслітерація і транскрипція є надзвичайно продуктивними засобами перекладу і збагачують прошарок не тільки стандартної лексики, а й жаргонної, наприклад, *upgrade* – *апгрейд*, *user* – *юзер*, *shareware* – *шаровари* (ресурс, доступний для сумісного використання) [6, с. 375]. Якщо транслітерація / транскрипція використовується, в основному, при перекладі окремих слів-термінів, то переклад термінологічних словосполучень здійснюється більше засобами калькування та експлікації.

2. Спосіб адаптованого транскодування.

Адаптоване транскодування – це вид мовного посередництва, при якому відбувається не тільки транскодування (перенесення) інформації з однієї мови на іншу (що має місце й при перекладі), але і її перетворення (адаптація) з метою викласти її в іншій формі, обумовленій не організацією цієї інформації в оригіналі, а особливим завданням міжмовної комунікації.

Специфіка адаптованого транскодування визначається орієнтацією мовного посередництва на конкретну групу рецепторів перекладу або на задану форму перетворення інформації, що міститься в оригіналі. Способом адаптованого транскодування перекладено такі терміни: *profile* – *профіль*, *matrix* – *матриця*, *domain* – *домен*, *card* – *карта*, *directory* – *директорія*, *command* – *команда*; *viewer* – *в'ювер*.

Цьому способу перекладу притаманні такі особливості, як використання в українській мові пом'якшення в кінці слова (модуль), родового закінчення в мові під час перекладу термінологічних словосполучень (*device modification* – *модифі-*

кація пристрою), однієї приголосної замість подвоєння приголосних між голо-
сними (*buffer* – *буфер*).

Особливо часто транскодування термінів відбувається в тих випадках, коли термін у мові перекладу складається з міжнародних терміноелементів латинсько-го або давньогрецького походження. Також можна зустріти такий підвид транскодування, як змішане транскодування: *on-line* – *он-лайн*; *interface* – *інтерфейс*; *organizer* – *органайзер*; *device* – *девайс*; *chat* – *чат*; *chipset* – *чипсет*; *adaptor* – *адаптор*; *chorus* – *хорус*.

3. Калькування.

Під час перекладу текстів комп'ютерної тематики вживаються повні семантичні кальки (тобто кальки, де всі терміноелементи вихідної мови послівно або поморфемно передані українськими елементами): *process* – *handling procedure* – *процедура управління процесом*; *disk storage* – *дискова пам'ять*; *current drive* – *поточний дисковод*; *image recognition* – *розпізнання зображення*, і неповні семантичні кальки (де частина терміноелементів перекладена не українським елементом, а способом транслітерації: *cyberworld* – *кіберсвіт*). Кальковані слова найбільш схильні до асиміляції, та інколи їх виділяють в окрему групу translation loans (запозичення при перекладі). Калькування частіше застосовується для перекладу термінологічних словосполучень. За нашими спостереженнями, нерідко в процесі перекладу комп'ютерних термінів транскрипція і калькування використовуються одночасно. Наведемо такі приклади: *control panel* – *панель управління*, *matrix printer* – *матричний принтер*, *file system* – *файлова система*.

За допомогою калькування перекладаються назви технологічних стандартів, назви програмних продуктів, нових ресурсів комп'ютерного обладнання (*movable table* – *рухомий стіл*, *self-cooling* – *самоохолодження*, *line service* – *лінійна служба*, *floating zero* – *плаваючий нуль*, *target search* – *пошук цілі*, *self-loading* – *самозавантаження*), корпорацій (*Nvidia*, *AMD*, *Novell*, *Microsoft*, *Intel* і ін.). Наприклад, назви двох фірм (*Microsoft* і *Intel*) вживаються частіше інших. Очевидно, через це вони іноді (особливо в публіцистиці, на відміну від офіційних документів) записуються кирилицею – *Майкрософт* або *Мікрософт* і *Інтел*.

4. Описовий переклад.

Під час такого методу слово замінюється в мові перекладу словосполученням, яке адекватно передає зміст слова. При застосуванні описового перекладу важливо переконатися, що в мові перекладу відсутній перекладний відповідник, щоб не створювати термінологічні дублети в мові перекладу. Зрозуміло, що перекладні словники ще не могли його зафіксувати, проте він може бути зафіксований, зокрема, у вже перекладеній літературі.

Для того щоб правильно застосувати такий прийом перекладу, необхідно добре знати предметну сферу тексту, що перекладається, щоб правильно розкрити зміст позначеного терміном поняття. Розглянемо такі приклади: *burning* – *запис компактдиска*; *cross fade* – *плавний перехід від одного звукового фрагмента або відеокліпа до іншого*; *deluxe* – *розширена версія програмного пакета, яка включає додаткові програми чи можливості*; *freeware* – *безкоштовне програмне забезпечення*; *software* – *програмне забезпечення*; *log* – *текстовий файл звіту, в який записують усі дії, які виконує програма, і їх результати*; *shareware* – *умовно-безкоштовне програмне забезпечення, з яким можна працювати протягом певного часу*; *wizard* – *інтерактивний інструмент для покрокового виконання різних операцій*; *protocol* – *метод передачі даних*, *outscriber* – *вихідний пристрій відтворення даних* [2].

Термінологічні словосполучення часто використовуються у вигляді аббревіатур / акронімів, більшість з яких є загальнозживаними у галузі інформаційних технологій. Скорочення як засіб утворення слів залишається одним з найбільш продуктивних у сучасній англійській мові, що пояснюється тенденцією до збільшення темпу життя і до економії мовних засобів. Наявність акронімів є однією з типологічних ознак, притаманних науково-технічному типу тексту. Акроніми є одним з видів економії мовних засобів і слугують компресії інформації на лексичному рівні. Використання аббревіатур / акронімів стає можливим завдяки тому, що адресат ІРТ володіє спільним з автором тезаурусом.

В ІРТ з інформаційних технологій поширене вживання акронімів спричинено відносною чисельністю багатокomпонентних термінологічних словосполучень, скорочення яких необхідно для економії місця. Наприклад: *ROM – Read Only Memory*, *RAM – Random Access Memory*, *SIP – Single In-line Package*, *SDLC – Synchronous Data Link Control*, *TCP/IP – Transmission Control Protocol/Internet Protocol*.

Висновки. Наукова стаття не претендує на повне та всебічне висвітлення досліджуваної багатоаспектної проблеми. Для інтерпретації англомовних комп'ютерних термінів та породження на цій підставі українських відповідників використовуються такі найуживаніші способи перекладу: транслітерація, транскрипція, адаптоване транскодування, калькування, описовий переклад.

Перспективи подальших розвідок ми вбачаємо у встановленні засобів перекладу неотермінів у галузі кібернетики, комп'ютерних та інформаційних технологій.

Бібліографічні посилання

1. **Д'яков А.** Основи термінотворення : семантичні та соціолінгвістичні аспекти / А. Д'яков, Т. Кияк, З. Куделько. – К. : КМ Academia, 2000. – 218 с.
2. **Карабан В. І.** Переклад англійської наукової і технічної літератури. Граматичні труднощі, лексичні, термінологічні та жанрово-стилістичні проблеми / В. І. Карабан. – Вид. 4, випр. – Вінниця : Нова книга, 2004. – 576 с.
3. **Кияк Т.** Функції та переклад термінів у фахових текстах / Т. Кияк // Вісник Національного ун-ту «Львівська політехніка». Серія «Проблеми української термінології». – 2008. – № 620. – С. 3–5.
4. **Кучман І.** Переклад англійських термінів у галузі комп'ютерних технологій / І. Кучман // Вісник Житомир. держ. ун-ту імені Івана Франка. – 2005. – № 23. – С. 164–166.
5. **Монарцик Н.** Специфіка перекладу англомовних термінів галузі комп'ютерних наук / Н. Монарцик // Вісник Луганськ. нац. ун-ту імені Тараса Шевченка. – 2005. – № 10. – С. 25–32.
6. **Новий російсько-українсько-англійський тлумачний словник з інформатики.** Основні терміни : близько 3300 термінів / уклад. : М. Д. Гінзбург, Л. І. Білоусова, І. М. Корніловська та ін.; за ред. М. Д. Гінзбурга. – Харків : Корвін, 2002. – 656 с.
7. **Соколова І.** Моделі утворення комп'ютерних термінів англійської мови та їх переклад українською / І. Соколова // Дні науки : матер. II Міжнар. науково-практ. конф., 17–28 квітня 2006. – Дніпропетровськ, 2006. – Т. 18. – С. 44–47.

Надійшла до редколегії 27.11.12